

ACTA ACADEMIAE REGIAE GUSTAVI ADOLPHI CL

Turismhistoria i Norden

Redaktör: Wiebke Kolbe,
under medverkan av Anders Gustavsson

UPPSALA 2018

Kungl. Gustav Adolfs Akademien
för svensk folkkultur

Turisternas möte med lokalbefolkning

Ojämlighet kontra jämlikhet i ett förändringsperspektiv

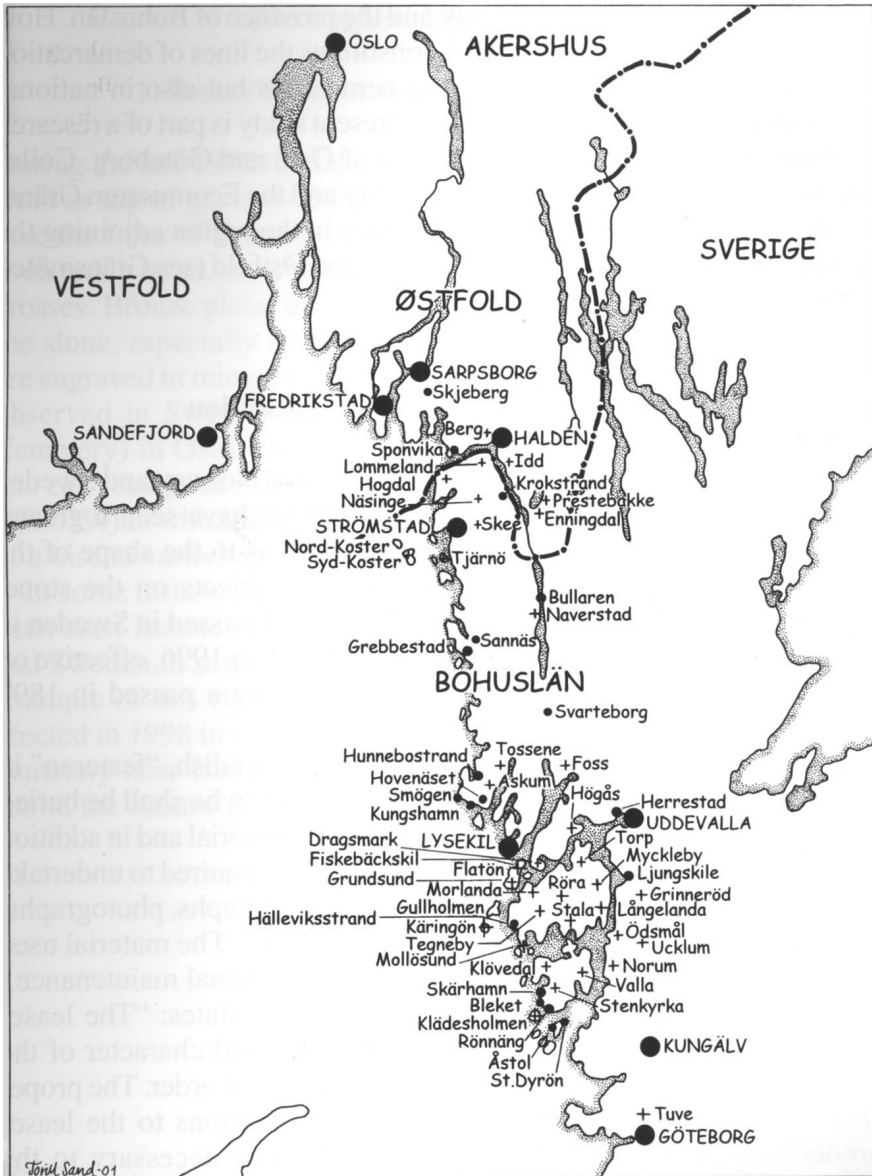
Anders Gustavsson

Sommargäster från städerna, eller badgäster som de kallades tidigare, sökte sig med början under det sena 1800-talet till kusttrakter i västra Sverige. Då började kalla bad i det öppna havet förekomma i stället för varma bad som tidigare varit brukligt på äldre kur- och badorter (Mansén 2001 s. 48 ff.). Sommargästerna sökte rekreation och fysisk terapi i de salta vattnen längst ut i kustbandet. Turistbroschyrer och tidningsannonser i storstadspressen lockade med detta. Sommargästerna kom i stor utsträckning från Stockholm och färdades med ångbåtar som under det sena 1800-talet började att lägga till i allt fler kustorter (Gustavsson 2013 s. 10 ff.).

Mötet med dessa sommargäster var en ny bekantskap för lokalbefolkningen som primärt levde av fiske och sjöfart. Det blev ett möte mellan helt olika sociala samhällsskikt. Denna undersökning som särskilt tar hänsyn till de bofastas förhållningssätt, tar fasta på hur kulturkontaktarna präglades av harmoniska förhållanden, latenta respektive öppna konflikter och hur detta förändrats över tid. Ett kommunikativt perspektiv anläggs där avsikten är att undersöka hur de åtskilda sociala kategorierna strävade att framhäva respektive nedtona, dvs. underkommunicera, den egna sociala positionen. En symbolisk tolkning av kontaktarna blir på så vis väsentlig. På vems premisser ägde de rum? Hur kunde dominansen växla över tid? Vilka faktorer har styrt harmoniska respektive konfliktpräglade kontakter? Vad är det som motverkar att öppna konflikter bryter ut under vissa tider? Skillnader i fråga om kulturella värderingar liksom olika intressen att nyttja begränsade resurser i den lokala miljön analyseras.

Materialet i denna undersökning består å ena sidan av samtida källor i form av brevväxling mellan sommargäster och lokalbefolkning, dagböcker, gästböcker från sommarrestauranger, uthyrningsförteckningar, protokoll från samhällsföreningar, tidningsartiklar i form av insändare och reportage, turistbroschyrer och fotografier som tagits av sommargäster. Å andra sidan har ett omfattande intervjumaterial insamlats bland sommargäster men främst bland lokalbefolkning i Bohuslän¹.

¹ Detta skedde inom två forskningsprojekt som jag ledde, dels 1977–1982 med titeln »Kulturella kontakter i Bohusläns kustbygder», dels »Normän i möte med Bohuslän» 2001–2007. Det inspelade intervjumaterialet från det första projektet förvaras på Dialekt-, namn- och folkminnesarkivet i Göteborg (DAG) och materialet från det andra projektet på Bohusläns museum, Uddevalla. Uppteckningsnumren från DAG anges med IFGH + nummer. En del av intervjumaterialet som författaren själv samlat in förvaras hos honom. Bandinspelningarna finns på DAG och har accessionsnummer DAGF 1948.

Karta över kustorter från Göteborg till Oslo. Teckning Torill Sand, Oslo.

Uthyrningsperiod från 1880-tal till omkring 1940

Under de första årtionedena fram till andra världskriget hyrde sommargästerna in sig och bodde i samma hus som hyresvärdarna. Hustrun i kustfamiljerna stod för sommaruthyrningen, medan männen arbetade ute på havet och var hemma blott under kortare uppehåll mellan resorna. På dessa kustorter möttes inte bara

två helt olika sociala skikt utan också två skilda livsstilar. Sommargästernas vila och rekreation stod i stark kontrast till lokalbefolkningens hårda arbete. Ekonomiskt välbefinnande hos de sommarboende avvek från kustbornas knappa levnadsvillkor.

Hur tog sig då dessa markanta skillnader uttryck i den dagliga livsföringen på sommarorten? *Sommargästerna markerade sin sociala och ekonomiska överlägsenhet*. De umgicks för sig själva vid badplatser, dansplatser och sommarrestauranger där de intog sina måltider. I ett brev den 23 juli 1889 skrev en sommarhyresgäst på Kåringön till en släkting: »Vi tre familjer är ständigt tillsammans. Vi bildar kottier och är aldrig åtskilda. Kafferep och segling är nöjena här» (brev i privat ägo). Sommargästers barn lekte inte med de bofasta barnen (Gustavsson 2013 s. 16 f.).

Sommargästernas vita och prydliga kläder stod i kontrast till lokalbefolkningens arbetskläder. Detta framgår tydligt av de många fotografier som de sommarboende tagit. De ägde kameror i motsats till lokalbefolkningen. Männen svängde med sina karakteristiska spatserkäppar. De kunde höja huvudet och låtsas att de knappast såg ortsborna som de mötte. Sommargästerna delade ut böcker och tidskrifter till de vuxna och godsaker till barnen på lokalorten.

En man på Kåringön, född 1876, antecknade i sin dagbok den 8 augusti 1899: »Grevinnan var här på eftermiddagen. Hon gav mamma en liten bok med

En överste med spatserkäpp under armen böjer sig ned för att dela ut godsaker till två bofasta barn på Kåringön 1907. En sådan handling kunde bidra till att understryka sommargästernas sociala överläge över ortsborna. Foto i privat ägo.

språk och versar för varje dag» (dagbok i privat ägo). Sådana gåvor kan tolkas som allmosor som förstärkte det sociala avståndet. Flera manliga sommargäster var enligt bofasta meddelare noga med att bli tilltalade med yrkestitel av ortsbefolkningen. I tidningsinsändare, reseanteckningar och i litterära skildringar har sommargäster betecknat ortsbefolkningen som »det enkla folket» (Ullman 1902 s. 5 ff.). Motsatsen mot dem själva är uppenbar.

Om sommargästerna genom sin livsföring framhöll sin överlägsenhet *markerade lokalbefolkningen å andra sidan sitt sociala underläge*. Det märks bl.a. i ordvalet i de brev som de under vinterhalvåret skrev till sina hyresgäster. Ortsborna satte ut titeln jämte för- och efternamn, medan sommargästerna i sina brev brukade nöja sig med att skriva de bofasta mottagarnas förnamn (brev i privat ägo). Under sommaren fick hyresgästerna bo i de bästa rummen medan kustborna själva flyttade ned i källaren, upp på vinden eller ut till en mindre stuga på sin tomt. En kvinna i Bovallstrand skildrade sina erfarenheter från ungdomen i en stuga på tomten under somrarna: »Där bodde vi en familj på sex personer hela sommaren för att badgästerna skulle få bo i det andra som var rum, kök, hall och två rum ovanpå. Och vi bodde i ett enda rum med kokmöjligheter» (IFGH 6974). Hyresvärdarna var noga med att inte störa hyresgästerna som sov länge om morgonen. Själva steg kustborna tidigt upp för att börja arbeta. En meddelare född 1910 på Skaftö uppger att man i hans hem brukade viska till varandra ända fram till klockan 9–10 på morgonen. Däremot kunde de sommarboende komma hem och vara högljudda klockan 12–1 på natten: »Det skulle de som hyrde ut finna sig i och bocka och krusa dessutom» (IFGH 7029).

Föräldrarna inpräglade enligt flera meddelare noga ett underdånigt uppträdande hos den unga generationen. Barn och ungdom skulle buga eller niga djupt när de mötte sommargäster. Pojkarna skulle lyfta på mössan (IFGH 7029). Denna inlärning bidrog till att de bofasta barnen helst betraktade sommargästerna på avstånd. Även om den bofasta befolkningen i sin yttre livsföring visade underdånighet fanns det samtidigt *under ytan latent kritik*. Den tog sig uttryck i muntliga berättelser som florerade internt men inte utåt så att sommargästerna kunde höra det. Berättelserna som återgivits i intervjuer framhöll negativa sidor hos de sommarboende. Det gällde högmod, lättja, dumhet, elakhet och okunnighet i fråga om fiske (IFGH 7029). Lättjan kontrasterades mot kustbornas hårda arbete, som var nödvändigt för att de skulle kunna försörja sig.

Bofast ungdom skrattade i hemlighet åt sommargästernas annorlunda vita klädsel. En kvinna på Skaftö berättade: »Vi hade så roligt åt deras hattar, vita byxor och käppar, som de slängde med. Vi fnissade och tyckte, att de såg inte kloka ut i sina kläder» (IFGH 7136). Ingen ville ta efter deras klädskick. När sommargäster började bära shorts på 1930-talet, skämtade bofasta i Fiskebäckskil om att »de var så skitna om knärna» (IFGH 7026). Berättelserna som förekom internt bland bofasta har kunnat tjäna till att dämpa upplevelsen av socialt underläge. Samtidigt förstärktes den inre sammanhållningen.

Sommargästerna klagade öppet om de var missnöjda medan Ortsborna kände sig tvungna att utåt hålla tillbaka kritiska synpunkter och anpassa sig. Vad kan

Sommargäster gick ofta runt och tittade på när lokalbefolkningen utförde sitt hårda arbete med att bereda spillånga som skulle hängas upp till tork. Bilden är tagen i Mollösund i början av 1900-talet. Foto Vikarvet museum, Lysekil.

vara orsaken till detta? *En ekonomisk förklaring* spelar en avgörande roll. Inkomsterna från uthyrningen utgjorde ett välkommet tillskott till hushållsekonomi i många familjer. En kvinna i Bovallstrand, född 1907, berättade om uthyrningen under hennes barn- och ungdomstid: »De bodde väldigt primitivt. Men det var ju en krona att tjäna, något fantastiskt att tjäna lite extra. Så de försakade gärna allting för att få hyra ut. De var måna om det» (IFGH 6974). På 1920- och 1930-talen kunde hyresinkomsterna enligt studerade inkomsttaxeringslängder på Käringsön utgöra mellan tio och trettio procent av de totala hushållsintäkterna. Dessa inkomster var vad kvinnorna kunde bidra med till hushållskassan.

I tillägg till den ekonomiska förklaringen måste man också framhålla den *värdegrund* som de bofasta förmedlade till de unga genom uppfostran. Den avsåg lydnad, respekt och underordning i förhållande till överordnade och överhet.

Framväxande yttre motsättningar under 1940- och 1950-talen

Från början av 1940-talet ändrades relationerna mellan sommarvärdar och bofast befolkning markant. Vid denna tid hade sommaruthyrningen minskat. Det skedde i takt med att ett flertal hus blev tomma som en följd av den ekonomiska

krisen på 1930-talet. Många bofasta övergav kustorterna och flyttade till städer för att söka arbete. Då fanns det inte så många som ville eller behövde hyra ut längre. De bofastas ekonomiska beroende av sommargästerna avtog i och med att man fick arbete på annat håll och lät de gamla husen stå tomma. Om sommargäster överhuvudtaget kunde få hyra fick de inte längre disponera husets huvudvåning. De fick enligt intervjuuppgifter i stället hålla till godo med en mindre lägenhet i källaren, uppe på vinden eller ute i en stuga på tomten. Det rör sig här uppenbart om en ökad social medvetenhet och uppåtsträvan bland bofasta. Inflytandet över boendet skulle ske på deras villkor. De som blev kvar i kustorterna moderniserade sina bostäder och ville då disponera dem hela året och inte låta sommargäster slita ned den inredning som de anskaffade (IFGH 6974).

De bofasta började också vägra att ta emot gåvor från sommargästerna. De ville inte heller visa sig alltför tjänstvilliga gentemot dem (Nytt Tid 18 september 1943). Ortsborna började klaga öppet om nattsömnen blev störd av sommargästerna. Äldre män var inte heller längre villiga att mot betalning åka ut med sommargäster på bad- eller fisketurer som tidigare varit brukligt (Femina 3 april 1955). Allt detta ligger i linje med att man ville värja sig mot att ett tidigare socialt underläge vidmakthölls.

Man frågar sig vad som ligger bakom att motsättningar på ett helt annat sätt än tidigare kom fram i dagen. Både motsatta värderingar och motsatta intressen blev tydliga. På värdeplanet uttalade vuxna orsbor farhågor för att sommargästernas livsföring skulle påverka den bofasta ungdomen negativt. Det kunde gälla söndagsfirande, förhållandet till pengar och arbete, anständig klädsel och alkoholvanor (Göteborgs-Posten 14 september 1943).

Varför blev en sådan social medvetenhet och uppåtsträvan märkbar just under 1940- och 1950-talen? En anledning utgör de kvarvarande bofastas förbättrade ekonomi. Yrkesverksamma fiskare fick bättre inkomster efter andra världskriget, vilket speglas genom ökade försäljningsvärden (Fiske 1952–1962). Även kustorternas arbetarbefolkning fick under 1950-talet en förbättrad ekonomi och blev mindre villig att hyra ut. Den nya pensionslagen 1946 hade också betydelse (Elmér 1960). Äldre bofasta blev därmed mindre beroende av att hyra ut.

När två veckors semesterledighet, som införts 1938, utökades till tre veckor 1951 och fyra veckor 1964 (Semester 1977) förstärktes oviljan hos många orsbor att hyra ut. Bofasta ville inte längre på samma sätt som tidigare stanna hemma under sommaren för att städa och utföra andra tjänster åt sommargästerna. Man började själv att ge sig ut på semesterresor (Bohusläningen 8 maj 1954).

Av andra yttre förändringar märks förbättrade utbildningsmöjligheter under 1950- och 1960-talen. Allt fler ungdomar från kustorterna kom att läsa vidare. Föräldrarna satsade på sådan utbildning för sina barn i stället för att de som tidigare skulle inrikta sig på lokala maritima yrken (intervju i Göteborgstidningen 5 april 1955). När den yngre generationen fick en allt högre utbildning, bi-

drog det till att hos de bofasta föräldrarna stärka känslan av att man närmade sig en social jämställdhet med sommargästerna.

En ny situation uppstod när de unga flyttade, i första hand till storstaden Göteborg, där det fanns gott om arbetstillfällen. Där fick de högre lön, bestämd arbetstid och reglerad ledighet, enligt vad flera meddelare har uppgivit. Det ansågs också »finare» att lämna kustorten och bosätta sig i en stad. Resultatet för kustorternas del blev många tomma hus, som ingen i den yngre generationen ville bo i.

Sommargästerna hade i många fall helst velat fortsätta att hyra. När det inte blev möjligt och de ville vistas vid kusten under sommaren, fanns det bara en möjlighet, nämligen att köpa hus som blev till salu. Efter hand övergick allt fler fastigheter i sommargästers ägo, vilket kunnat följas i taxeringslängder. I Fiskebäckskil ägdes 21 % av husen 1945 av sommargäster. 1955 hade siffran ökat till 46 %, 1968 till 62 % och 1979 till 70 % (Lundgren 1969 s. 10 ff.). Detta medförde att huspriserna steg hela tiden.

Nya motsättningar på 1960- och 1970-talen

Vad betydde det för den kvarvarande bofasta befolkningen att sommargästerna kom att äga allt fler av husen? Det kunde bli en kamp om inflytande i den lokala miljön. En påtaglig irritation uppstod när de nya husägarna ville utöva ett större inflytande än de kunnat som hyresgäster. De tillämpade principer som de var vana vid från städerna men som avvek från tidigare praxis i kustorterna. I en tidningsinsändare 1952 heter det: »Typiskt är att då en ortsbobor äger en strandremsa eller en brygga, då är den ganska 'allmän', men när någon sommargäst äger den, då blir den strax 'privat'. Vi ortsbobor vill se sommarinvånarna som våra gäster, inte som våra herrar» (Bohusläningen 23 september 1952).

Ortsborna vände sig mot att sommargästerna markerade gränser mot sin omgivning. Det var en kamp om den lokala miljön. De sommarboende satte upp skyltar med texten »privat område» eller staket omkring sina hus. Därigenom kom sommarhusägarna i konfrontation med de bofastas principer att »av gammal hävd», dvs. en folklig sedvanerätt (Hasslöf 1977 s. 9), ha fri tillgång till marken mellan husen, som ligger mycket tätt. En kvinna, född 1912 i Fiskebäckskil, uppgav att man tidigare ju kunde »gå över varandras tomter. Det var inte så här inhägnat som det har blivit med sommargästerna. ... De har stängt av gamla vägar, gångstigar får man väl säga» (IFGH 7136).

De nya sommarhusägarna nöjde sig inte med att omgärda sina nyinköpta tomter. De skall enligt flerstämmiga intervjuuppgifter bland ortsbefolkningen ha strävat efter större inflytande över båthamn, badplatser, vägar och parkeringsplatser. De har även velat ta över ledningen av lokala samhällsföreningar. En bofast man på Bohus-Malmön framhöll 1978 att sommarhusägare »lägger näsan i blöt där de inte skall göra det. De vill se ned på oss och dominera» (inter-

vju hos författaren). Detta citat låter som en återklang av de sociala dominansförhållanden som rådde under hyresgästperioden före andra världskriget.

En annan kritik från ortsborna vände sig mot att sommargästerna vistades så kort tid i sina hus. Det medverkade till att särskilt äldre åretrunboende kustbor förlorat alltmer av sociala värden och blivit isolerade under andra årstider än sommaren. Det blev så mörkt om vintern i de flesta husen. Servicefunktioner i den lokala miljön fanns bara under sommaren. Affärerna kunde inte ha öppet året runt på grund av det tilltagande antalet sommarhusägare i kombination med befolkningsutflyttning (Klädesholmens samhällsförening protokoll 1980). Det har under fältarbetena tydligt framkommit att den kvarvarande ortsbefolkningen betraktat en affär som ett viktigt livsvillkor för att kustorten skulle ha någon möjlighet att behålla en bosättning året runt.

Motsättningarna var emellertid inte enbart av intressekaraktär utan gällde även värdeplanet. Under 1970-talet tog ortsbor öppet avstånd från sommarhusägare som utförde reparationsarbeten på husen eller fiskade på söndagar. Man till och med anklagade sommargäster för att ha medverkat till att yngre ortsbor vid denna tid i ökad utsträckning upphörde att iaktta tidigare invanda mönster för söndagshelgd. En fiskare i Fiskebäckskil, född 1899, hävdade 1975 att »det har varit sommargästerna som har börjat arbeta på söndagarna under senare år. De hamrar och spikar på sina hus och det har påverkat även den yngre infödda befolkningen att ta efter» (IFGH 7026). Flera sommarhusägare uppgav att de fått direkta tillsägelser eller gliringar om de på söndagar sysslade med något arbete som var synligt för omgivningen. Sommargästerna har även blivit utsatta för social utfrysning, om de inte rättade sig efter de bofastas värderingar. När en sommargäst slutade med att arbeta på sitt hus på söndagarna, menade han sig märka att den kyliga stämningen från de bofasta avtog (intervju hos författaren). Den främsta kritiken var riktad mot sommarhusägare som skaffade sig hus under 1960- och 1970-talen. De hade inte lärt sig de kulturella koder som ortsborna slog vakt om. Sommargäster som länge bott inom kustorter, först som hyresgäster och sedan som husägare, undgick en hel del kritik genom att de successivt lärt känna och ta hänsyn till gällande helgdagsnormer.

Missnöjet från den bofasta befolkningen mot det ökande antalet sommargäster och deras inflytande över lokalmiljön tog sig i början individuella uttryck. Kritiska synpunkter framfördes antingen direkt till sommargästerna eller genom insändare i tidningar och tidningsintervjuer, vilket exemplifierats ovan. Från mitten av 1970-talet började samordnade aktioner dessutom förekomma. Därigenom skapades det förutsättningar för att nå större effekt med kritiken. Först kom organiserade missnöjesyttringar till uttryck genom lokala samhällsföreningar som nybildades eller omorganiserades. Sommargästerna blev enligt stadgarna utestängda från att vara medlemmar, vilket de tidigare hade varit i äldre samhällsföreningar (Käringö samhällsförenings stadgar). Studier av medlemsmatriklar från några av de nya eller ombildade föreningarna visar att de nådde en bred förankring bland den bofasta befolkningen. Som ett övergripande organ för ett trettiotal sådana föreningar bildades Bohusläns skärgårdsråd

1977. Denna sammanslutning skulle vara partipolitiskt obunden och verka för att kustorterna skulle kunna fungera som levande miljöer med fast befolkning året runt. Man ville hejda trenden att sommargäster förvärvade merparten av bostadsfastigheterna i kustorternas inre kärnor (Bohusläns skärgårdsråds stadgar).

Vad kan det bero på att sådana öppna protestyttringar organiserades och samordnades just under 1970-talet? Först bör man lägga märke till den kraftiga prishöjning som ägde rum på fastigheter i de centrala äldre delarna av kustorterna. En specialstudie av fyra kustorter (Grebbestad, Gullholmen, Smögen och Åstol) visade på en tredubbling eller mer av fastighetspriserna mellan 1970 och 1977 (Svensson 1979). Detta har medverkat till att förstärka en känsla av maktlöshet och underläge bland ortsborna. Man har sett sig ur stånd att kunna konkurrera med utomstående spekulanter. Det var långt ifrån jämlika villkor mellan fastboende och sommarboende. Inom orter där samordnade protester först blev märkbara ägde sommargästerna två tredjedelar eller fler av husen i de inre delarna av kustorterna. Kritiken riktades primärt mot penningstarka sommargäster. Enligt stickprov i husägarförteckningar (Karlsson 1978) visar det sig att sommarhusägare utan släktanknytning till kustorterna under 1970-talet dominerades av högre sociala skikt. Ortsborna uppfattade det så att de penningstarka sommargästerna som skaffade sig hus skulle ha dem både som statusobjekt och som kapitalplacering. De ansågs även ha kunnat finansiera sina fastighetsköp med hjälp av »svarta pengar» (t.ex. IFGH 6974). En sådan misstanke eller föreställning visar på vilken fullständigt ojämn ekonomisk kamp som de bofasta hade att utkämpa. Samtidigt har sommargästerna, enligt ett uttalande från Bohusläns skärgårdsråd 1977, velat betrakta den bofasta befolkningen som »'pittoreska' objekt att fotograferas vid sjöbodas» (Bohusläns skärgårdsråd protokoll 1977). En sådan syn förstärkte den sociala och ekonomiska ojämligheten.

Ytterligare en orsak, vid sidan av de starkt ökande huspriserna, var att människor från städer från omkring 1970 började ny- eller återinflytta till kustorter för att bli bofasta där. Återflyttare hade släktanknytning till kustorten, vilket nyinflyttare saknade. Bakom dessa inflyttningar låg förändrade synsätt på var man ville bo. Vid samtal med sådana människor har det framkommit hur de upplevt negativa värden i stadsmiljön, t.ex. oren luft, buller, stress, opersonlighet och olämplig uppväxtmiljö för barnen. En kvinna som återflyttade till Skaftö 1969 framhöll om tiden i Göteborg: »Usch, allting blev så stort och opersonligt. Det gällde bara vem som kunde ha de vassaste armbågarna. Jag skulle aldrig vilja återvända dit» (IFGH 7116). De människor som önskat flytta in i kustorterna har velat nå sådana positiva värden som renare luft, mindre buller och stress, större gemenskap mellan människor och bättre uppväxtmiljö för barnen. Tack vare förbättrade kommunikationer i form av nya vägar och broar blev pendlingsmöjligheterna större än tidigare (Skärgården 1979).

Det som motverkade denna vilja att flytta ut från städer var svårigheterna att skaffa bostad i kustorterna, åtminstone inne i de centrala delarna, som var mest

Foto 1980 från utkanten av Fiskebäckskil som visar hur yngre ortsbor vid denna tid byggde och bosatte sig i kustorternas utkanter. Foto: Rolf Jonasson, Lysekil.

eftertraktade av utomstående, och där det rådde byggnadsförbud. På 1970-talet började även en del yngre ortsbor, till skillnad från på 1950- och 1960-talen, att visa intresse för att förvärva äldre fastigheter i samhällskärnorna. När detta inte var möjligt blev alternativet som många yngre valde, att bygga nya hus i utkanterna av kustorterna.

Det medförde en ny form av segregering mellan bofasta i utkanterna och sommarhusägare i de centrala delarna av dessa kustnära orter. De nyinflyttade och ortsborna fick en gemensam motpart i de sommargäster som köpte fastigheterna. Det blev underlag för att de kunde agera tillsammans mot »hoten» utifrån. Att ny- och återinflyttare kom att spela en framträdande roll för att leda och organisera samordnade protestyttringar framgår genom intervjuer, tidningsmaterial och protokoll inom några valda samhällsföreningar likaväl som inom Bohusläns skärgårdsråd (t.ex. Samhällsförening Käringön och Fiskebäckskil protokoll). I styrelsen för »Fiskebäckskils bofasta», grundad 1977, var ordförande och sekreterare samt ytterligare två ordinarie styrelsemedlemmar, alla i 30–40-årsåldern, inflyttade (»Fiskebäckskils bofasta» protokoll). Inflyttare hade andra erfarenheter än de äldre ortsborna. De kunde därför lättare lägga märke till och påtala missförhållanden. De har även agerat genom tidningsinsändare och deltagit i uppvaktningar hos myndigheter (Bohusläns skärgårdsråds protokoll).

I samband med den samordnade kritiken från samhällsföreningar och Bohusläns skärgårdsråd uppfattade flera sommarhusägare, enligt flerstämmiga uppgifter i det insamlade intervjumaterialet, sin situation på sommarorten vara alltmer hotad. Några av dem uppgav att de känt samvetsförebåelser för att de

köpt fastigheter som de förstod att yngre kustbor vid den tiden ville köpa. Sommarhusägare har klagat över att kustortsbor under 1970-talet i flera fall tenderade att socialt frysa ut dem och att de blev allt mindre villiga att utföra tjänster åt dem. Det kunde gälla småreparationer av hus eller båtar eller att se till sommarhusen under vinterhalvåret. Om orsborna överhuvudtaget utförde några tjänster, vägrade de att ta emot ekonomisk ersättning för detta (IFGH 6963). Därigenom kunde de, i motsats till förhållandena tidigare under 1900-talet, markera att de var oberoende. Då blev sommargästerna den beroende parten. En fiskare på Skaftö uppgav på 1970-talet att »sommargästerna får lära sig att laga båtmotorerna själva» (IFGH 7029). Han vände sig samtidigt mot att hans föräldrar tidigare hade betjänat sommargästerna »utan att göra ett knyst».

Sommargästerna å sin sida framhöll att de bidrog till kustorternas bästa genom att de gav ett bättre kundunderlag åt affärerna vid kusten (intervju i Dagens Nyheter 7 oktober 1978). De har även inför orsborna pekat på att de varit jämställda med lokalbefolkningen socialt, ekonomiskt och intressebaserat. De har framhållit att de fått arbeta hårt i flera år för att spara ihop pengar till husköp (Bohusläningen 8 april 1980). Därigenom kunde de realisera en länge närd önskan att skaffa ett hus vid kusten.

Sommarhusägare har dessutom vid flera tillfällen valt att ge ekonomiska bidrag till samhällsföreningarna, trots att de inte fick vara medlemmar där (Samhällsförening Karingön och Åstol protokoll). Orsborna å sin sida har sett på detta som en ekonomisk resurs, samtidigt som de har varit noga med att de bofasta ensamma skulle behålla det avgörande inflytandet. Kustborna engagerade sig inte i föreningar och klubbar som dominerades av sommargäster. Det rörde sig om tennis-, segel- och golfklubbar samt midsommarfirande (Fritidsförening i Bovallstrand protokoll 1978). Man föraktade i stället dessa aktiviteter. En man på Skaftö uppgav att orsborna »skrattat åt hur man kan springa och slå på en boll» (IFGH 7029) vid golfspel. Sådana synsätt uttalades öppet.

Om de bofasta till följd av en social medvetenhet och uppåtsträvan visat ovilja att ta upp nyheter från sommargästerna, har dessa i stället gärna pekat på vad de lärt sig av orsborna (IFGH 6983). Detta får ses som ett uttryck för att de sommarboende hellre valde att ge efter än att förstärka de öppna motsättningar som uppstått. Initiativet vid kulturmötet hade tydligt övergått till kustborna.

Norrmän köper fritidshus från och med 1990-talet

Från tidigt 1990-tal kom en ny turistkategori till kustorter i norra Bohuslän. Det rörde sig om folk från de sydöstra delarna av Norge, med tonvikt på Oslo. Antalet inköpta fritidshus steg oerhört snabbt under de första tio åren. År 1993 köpte norrmän 23 hus i de två nordliga kustkommunerna Tanum och Strömstad. År 2001 hade siffran stigit till 234; år 2002 var de 225 (Göteborgs-Posten 3 juli 2003). En bidragande orsak till att det för norrmän blev extra lönsamt att

skaffa dessa fritidshus i Sverige utgjorde devalveringen med 16 % av den svenska kronan 1992 (www.valutakurser.no; www.norges-bank.no).

Hur mottogs en sådan snabb expansion av kustborna själva? Liksom under tidigare årtionden kom det att skapas en pendling mellan harmoniska och motsättningspräglade kulturmöten. I stor utsträckning har en påtaglig acceptans av de nya sommarhusägarna gjort sig märkbar. De har kommit att betraktas som en ekonomisk resurs och som en möjlighet till nya arbetstillfällen för kustborna (Göteborgs-Posten 12 januari 1998). Detta hänger till en del samman med att norrmän strävat att utsträcka turistsäsongen allt längre både vår och höst. Därav följer att lokal service i form av affärer får större möjligheter att överleva året runt (Bohusläningen 13 januari 1998; Göteborgs-Posten 2 juli 2003). I sin tur har detta möjliggjorts genom att avståndet från Oslo är avsevärt kortare än från östra Sverige, i synnerhet Stockholm, varifrån en stor del av tidigare sommar-gäster kommit. Bohusläns skärgårdsråd har inte heller varit särskilt aktivt under 1990-talet till skillnad från på 1970-talet. Sommarhusägare återfick faktiskt möjligheten till medlemskap och rösträtt i lokala samhällsföreningar (t.ex. Käringö samhällsförening protokoll).

Norrmännen har tydligt vinnlagt sig om att bli integrerade bland ortsborna. De har också medvetet varit försiktiga med att hissa den norska flaggan, som annars är en så viktig nationell symbol. Det gör de bara på stora nationaldagar, främst den 17 maj, och på högtidsdagar inom den egna familjen. De inbjuder ortsbor till att delta i firandet av 17 maj och andra högtidsdagar (Bohusläningen 8 juli 2003). De isolerar sig inte utan söker efter social gemenskap som kan motverka motsättningar och främja harmoni. År 2011 observerade jag för första gången att en del norska fritidshusägare började hissa en norsk vimpel i flaggstången. Den fick hänga där under hela sommarsäsongen. Några negativa reaktioner från omgivningen har inte kunnat beläggas utan i stället har det uttryckts respekt för dessa vimplar som är mindre framträdande än den norska flaggan (intervjuer hos författaren).

Något som ökat förståelsen för den norska flaggan är den regionala Bohuslänsflaggan som tillkom 1996, efter Sveriges EU-omröstning 1994 och inträde i EU. Den kan ses som ett EU-kritiskt uttryck och som ett gillande av att Norge röstade för att stå utanför unionen. I en artikel i Göteborgs-Posten 10 januari 2000 kallades denna flagga för »den kombinerade norsk/svenska flaggan». Det röda korset i flaggan symboliserar den norska flaggan lika väl som de mörkblåa fälten längst ned på flaggan. De översta ljusblå fälten däremot anspelar på den svenska flaggan. Idén hos flaggdesignern Bertil Engdahl från kustorten Grebbestad var att Bohuslän under två tredjedelar av de senaste tusen åren fram till 1658 tillhört Norge och därefter Sverige under den resterande tredjedelen (intervju med Bertil Engdahl hos författaren). För ortsborna kan flaggan minska distansen och stärka en känsla av samhörighet med Norge och norrmännen som kommer till Bohuskusten.

Konkluderande synpunkter

I den här undersökningen har jag belyst kulturmöten mellan sommarboende från städer och lokalbefolkning i kustorter i Bohuslän från 1880-talet fram till 2000-talet. Studiet av historiska processer har varit grundläggande. Ett perspektiv av harmoni har konfronterats med motsättningar och konflikter. Det finns dels faktorer som håller tillbaka motsättningar och dels sådana som förstärker dem. Flera faktorer kan samverka. Frågan om jämlikhet respektive ojämlikhet har visat sig vara viktig vid analys av hur kulturmöten utvecklats. Det räcker inte med att se enbart på sociala och ekonomiska aspekter utan även på hur olika värderingar och intressen spelar in. I analysen har det framkommit att harmoni kan råda på ytan samtidigt som det under ytan funnits latent mot-sättningar. Muntliga berättelser utgör ett sätt att spåra dessa. Den latent situationen kan i en senare tid bli mer synlig, förstärkas och t.o.m. bryta ut i öppna konflikter för att senare på nytt tona ned. Grunden till motsättningar skiftar också över tid. Medan de tidigare i stor utsträckning låg på värdeplanet har de senare alltmer fått intressekaraktär. Dominansförhållandena har tydligt skiftat över tid. Under en tidigare period ägde kontakterna primärt rum på sommargästernas villkor. Rådande ekonomiska förhållanden tillsammans med inpräglade beteendenormer hos kustborna utgjorde viktiga konflikthämmande faktorer. Ett sådant dominansförhållande förändrades emellertid när nya värderingar, social uppåtsträvan och nya ekonomiska ramar gjorde sig gällande bland kustborna. De bofasta tog mer och mer över initiativet. Förändringar märks även gällande frågan om vem av sommargäster eller bofast befolkning som haft störst intresse av att tona ned motsättningar och i stället eftersträva och framhäva harmoni.

Källor och litteratur

Otryckta källor

Göteborg

Dialekt-, namn- och folkminnesarkivet i Göteborg, förkortat DAG. Intervjuer insamlade inom forskningsprojektet Kulturella kontakter i Bohusläns kustbygder 1977–1982.

Lysekil

Vikarvet museum. Bildmaterial.

Uddevalla

Bohusläns museum, Intervjuer och bildmaterial inom projektet »Norrmän i möte med Bohuslän» 2001–2007.

Privat ägo

Bildmaterial, dagböcker, brev, gästböcker, hyresgästförteckningar, klippsamlingar, protokoll och stadgar hos lokala samhällsföreningar och Bohusläns skärgårdsråd. Vissa intervjuer som författaren gjort förvaras hos honom.

Tryckta källor och litteratur

Bohusläningen 1952, 1954, 1980, 1998, 2003.

Dagens Nyheter 1978.

Elmér, Åke, 1960: Folkpensioneringen i Sverige med särskild hänsyn till ålderspensioneringen. Lund.

Femina 1955.

Fiske år 1950–1960, 1952–1962. Stockholm.

Göteborgs-Posten 1943, 1998, 2000, 2003.

Göteborgstidningen 1955.

Gustavsson, Anders, 2013: Resident Populace and Summer Holiday Visitors. Oslo.

Hasslöf, Olof, 1977: Lokaltradition och centraldirigering i kustbebyggelse. Göteborg.

Karlsson, Stanley, 1978: Sommargäster och bofasta på Stora Askerön. Etnologiska institutionen, Göteborg.

Lundgren, Bertil, 1969: Fiskebäckskil 1945–1968. Ekonomisk-historiska institutionen, Göteborg.

Mansén, Elisabeth, 2001: Ett paradys på jorden: om den svenska kurortskulturen 1680–1880. Stockholm.

Nordström, Eva & Olsson, Christel, 1977: Fritidsboende i fiskeläge. Tekniska högskolan, Stockholm.

Ny Tid 1943.

Semester. Information om den nya semesterlagen. 1977. Stockholm.

Skärgården i Göteborgs och Bohuslän. Utg. av Länsstyrelsen i Göteborg. 1979. Göteborg.

Svensson, Ulf, 1980: Fiskelägen i kris. Chalmers tekniska högskola, Göteborg.

Ullman, Uddo Lechard, 1902: På en klippö i Kattegatt. Läsning för svenska folket. 13. Stockholm.

Internet

www.norges-bank.no